

Ewelina Tomczyk
(Uniwersytet Wrocławski)

ORCID 0009-0000-2233-080X

Handel ludźmi w prawie międzynarodowym - pojęcie, formy i skala przestępstwa

Human trafficking in international law – definition, forms and scale of the crime

ABSTRACT

Human trafficking is a violation of fundamental human rights and freedoms such as the right to life, liberty and personal security. It is a crime that is reaching an ever-increasing scale, despite the fact that numerous acts of international law penalizing it have been in force for many years, as well as various strategies to combat this crime have been implemented. The aim of the article is, therefore, to present and analyse the concept, forms and scale of human trafficking and to discuss strategies for preventing and combating human trafficking.

Keywords: human trafficking, international law, organised crime.

Uwagi wprowadzające

Handel ludźmi stanowi naruszenie fundamentalnych praw i wolności człowieka, takich jak prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego. Przestępstwo to narusza także zakaz tortur i poniżającego lub niehumanitarnego traktowania, zakaz niewolnictwa, utrzymywania w poddaństwie i pracy przymusowej.

Źródłem tych powszechnych, przyrodzonych, niezbywalnych i nienaruszalnych praw jest przede wszystkim godność każdego człowieka. Prawa te zostały również uznane w wielu aktach prawnych uchwalonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Radę Europy czy też odpowiednie instytucje Unii Europejskiej, a także w ustawodawstwach krajowych.

Jednakże handel ludźmi nie znika, mimo iż od dekad istnieją liczne akty prawa międzynarodowego penalizujące ten czyn, a także wdrażanych jest wiele strategii zwalczania tego przestępstwa. Wręcz przeciwnie – odbywa się na coraz większą skalę. W dalszym ciągu stanowi wysoce opłacalne i mało ryzykowne źródło dochodu dla przestępców, którzy w dużej mierze działają w sposób bardzo dobrze zorganizowany i na znaczną skalę.

W związku z powyższym celem niniejszej pracy jest w pierwszej kolejności dokonanie analizy najważniejszych przepisów prawa międzynarodowego penalizujących handel ludźmi. Będą to w szczególności regulacje prawne zawarte w: Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi; Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi; Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, a także Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar. Następnie w oparciu o raporty organizacji międzynarodowych przedmiotem rozważań będą formy handlu ludźmi, charakterystyka ofiar i sprawców tego przestępstwa, jak również rzeczywista jego skala oraz strategie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi.

Pojęcie handlu ludźmi w prawie międzynarodowym

Handel ludźmi można najogólniej zdefiniować jako współczesną formę niewolnictwa, będącą jedną z najcięższych zbrodni i naruszeń praw człowieka¹. Pierwszy akt prawa międzynarodowego, który nakazywał państwom-stronom penalizowanie handlu ludźmi został przyjęty w maju 1910 roku w Paryżu. Była to Międzynarodowa Konwencja dotycząca handlu żywym towarem². Odnosiła się ona jednak tylko w ograniczonym zakresie do przestępstwa handlu ludźmi. Zgodnie z art. 1 karane miały być bowiem tylko osoby, które dla zaspokojenia cudzych namiętności zwerbowały, uprowadziły, albo uwiodły (nawet za jej zgodą) kobietę lub dziewczynę nieletnią dla celów rozpusty. A także osoby, które dla zaspokojenia cudzych namiętności, za pomocą oszustwa lub gwałtu, gróźb, użycia władzy, czy jakichkolwiek innych środków przymusu zwerbowały, uprowadziły lub uwiodły kobietę albo dziewczynę pełnoletnią dla celów rozpusty (art. 2). Konwencja ta miała zatem zastosowanie tylko i wyłącznie do kobiet i dziewcząt zwerbowanych w celu wykorzystywania seksualnego.

Pełna definicja handlu ludźmi została zawarta dopiero w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi,

¹ Z. Lasocik, *Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka – wyzwania dla kryminologii*, [w:] Z. Ostrowska (red.), *Archiwum Kryminologii T. XXVIII 2005-2006*, Warszawa 2007, s. 233.

² Dz.U. z 1922 r. nr 87 poz. 783.

uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 roku³.

Zgodnie z art. 3 Protokołu, żeby konkretne działanie można było zakwalifikować jako przestępstwo handlu ludźmi, konieczne jest spełnienie przynajmniej jednego elementu z każdej z poniższych kategorii: działanie (pod postacią werbowania, transportu, przekazywania, przechowywania lub przyjmowania osób), użycie konkretnych metod i cel.

Użyte metody w przypadku osób dorosłych muszą przybrać postać: przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości lub wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą (art. 3 lit. a). Natomiast zgodnie z art. 3 lit. c Protokołu, w przypadku dzieci (definiowanych w art. 3 lit. d Protokołu jako osoby, które nie ukończyły osiemnastego roku życia) nie jest konieczne zastosowanie którejkolwiek z wyżej wymienionych metod.

Metodą najbardziej bezpośrednią jest przymus. Jest to pojęcie o szerokim zakresie, obejmującym m.in. przemoc czy groźby, natomiast oszustwo i wprowadzenie w błąd są metodami mniej bezpośrednimi i odnoszą się do charakteru obiecanej pracy lub usług, które mają być świadczone i warunków, zgodnie z którymi dana osoba ma podjąć tę pracę lub wykonywać dane usługi⁴.

Pojęcie nadużycia władzy należy natomiast rozumieć jako jakąkolwiek sytuację, w której dana osoba nie ma realnego lub akceptowalnego rozwiązania innego niż poddanie się władzy drugiej osoby (która to władza jest nadużywana)⁵. Ponadto w zakres definicji tego terminu należy również włączyć władzę, jaką w niektórych systemach prawnych mogą mieć w rodzinie mężczyźni nad kobietami oraz władzę rodzicielską⁶.

W definiowaniu pojęcia „wykorzystanie słabości” pomocne są Modelowe regulacje dotyczące zwalczania handlu ludźmi opublikowane przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości w 2009 roku⁷. Zgodnie z zawartą tam definicją pod powyższym pojęciem należy rozumieć m.in. następujące sytuacje, w których znajduje osoba, względem której inne osoby dopuszczają się nadużyć: przebywanie w kraju nielegalnie lub bez odpowiednich dokumentów; ciąża, choroba fizyczna lub psychiczna (w tym uzależnienia od jakichkolwiek substancji); ograniczona zdolność do podejmowania decyzji (wydawania sądów) wynikająca z bycia dzieckiem, choroby, zniedołężnienia, niepełnosprawności fizycznej lub

³ Dz.U. z 2005 r. nr 18 poz. 160.

⁴ A. Gallagher, *The International Law of Human Trafficking*, Cambridge 2010, s. 31.

⁵ *Ibidem*, s. 32.

⁶ *Ibidem*.

⁷ UNODC, *Model Law against Trafficking in Persons*, 2009, V.09-81990 (E).

umysłowej; składanie obietnic wręczenia lub wręczanie osobie sprawującej władzę nad inną osobą sum pieniężnych lub innych korzyści⁸.

Natomiast cel, którym jest wykorzystanie, zgodnie z art. 3 lit. a Protokołu obejmuje, jako minimum: wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego; pracę lub usługi o charakterze przymusowym; niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa; zniewolenie albo usunięcie organów. Cel ten nie musi jednak zostać osiągnięty, żeby można było przypisać sprawstwo danej osobie⁹.

Ponadto art. 3 lit. b Protokołu podkreśla, iż zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa w art. 3 lit. a nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa w art. 3 lit. a, tj. przymusem, uprowadzeniem, oszustwem, wprowadzeniem w błąd, nadużyciem władzy lub wykorzystaniem słabości lub wręczeniem lub przyjęciem płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą. Najistotniejszym aktem prawnym dotyczącym zwalczania handlu ludźmi w regulacjach Rady Europy jest natomiast Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku¹⁰. Artykuł 2 Konwencji podkreśla, iż znajdzie ona zastosowanie do wszystkich form handlu ludźmi. Zarówno krajowego, jak i międzynarodowego; związanego, jak i niezwiązanego z przestępczością zorganizowaną. Jest to zatem o wiele szerszy zakres zastosowania niż ten z Konwencji z Palermo i jej Protokołu dodatkowego z 2000r. Natomiast definicja handlu ludźmi i kwestie zgody ofiar przyjęte na gruncie tej Konwencji w art. 4 są tożsame z definicjami z art. 3 Protokołu do Konwencji z Palermo.

W prawie Unii Europejskiej najistotniejszymi aktami prawnymi w kontekście definiowania pojęcia handlu ludźmi są dwa akty prawne. Pierwszym z nich jest Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 roku¹¹. Zgodnie z art. 5 ust. 3 Karty handel ludźmi jest zakazany. Ponadto zgodnie z ust. 1 i ust. 2 tegoż artykułu nikt nie może być trzymany w niewoli lub poddaństwie ani zmuszony do świadczenia pracy przymusowej lub obowiązkowej. Wszystkie powyższe prawa podmiotowe zawarte w art. 5 Karty mają za zadanie chronić wszelkie osoby fizyczne, także o ograniczonej prawnie lub faktycznie zdolności działania, przed niewolnictwem, handlem niewolnikami we wszystkich formach i pracą przymusową lub obowiązkową¹².

⁸ UNDOC, *Model Law against Trafficking in Persons 2009*, s. 9-10.

⁹ A. Gallagher, *op. cit.*, s. 34.

¹⁰ Dz.U. z 2009 r. nr 20 poz. 107.

¹¹ Dz.U.UE z 2016 r. C 202/02.

¹² W. Sobczak, *Art. 5, [w:] Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, A. Wróbel (red.), Warszawa 2020, s. 165.

Drugim aktem prawnym jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar.¹³ Artykuł 2 ust. 1 Dyrektywy definiuje handel ludźmi jako czyn umyślny opisywany jako „Werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymiana lub przekazanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku.” Definicja ta jest szersza niż definicja handlu ludźmi z Protokołu do Konwencji z Palermo, ponieważ obejmuje również działania pod postacią wymiany lub przekazania kontroli nad osobą, a w kwestii użytych metod także groźbę oraz podstęp.

Natomiast art. 2 ust. 2 Dyrektywy uszczegóławia pojęcie sytuacji bezbronności definiując je jako taką sytuację, która ma miejsce, gdy „dana osoba nie ma innego – realnego lub możliwego do zaakceptowania – wyboru niż poddanie się nadużyciu”. Definiując pojęcie bezbronności można również sięgnąć do punktu 12 Preambuły do Dyrektywy, zgodnie z którym „kategoria osób szczególnie bezbronnych powinna obejmować przynajmniej wszystkie dzieci”, a ponadto „Przy ocenie bezbronności ofiary mogą być brane pod uwagę inne czynniki, takie jak płeć, ewentualna ciąża, stan zdrowia lub ewentualna niepełnosprawność.”

Zgodnie z art. 2 ust. 3 Dyrektywy „Wyzysk obejmuje, w szczególności, wyzyskanie innych osób do prostytucji lub innych form wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, w tym żebractwo, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, wyzyskiwanie do działalności przestępczej lub usunięcie organów.” W tym zakresie regulacje Dyrektywy mają również szerszy zakres zastosowania w porównaniu do Protokołu do Konwencji z Palermo, ponieważ pojęcie wyzysku obejmuje tutaj także wyzyskiwanie do działalności przestępczej.

Podobnie do Protokołu do Konwencji z Palermo, Dyrektywa zastrzega, iż „zgoda ofiary handlu ludźmi na wyzysk, niezależnie od tego, czy zamierzony lub rzeczywisty, nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którymkolwiek ze środków określonych w ust. 1.”¹⁴, a „jeśli zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka (tj. osoby poniżej osiemnastego roku życia),

¹³ Dz. U. UE. L. z 2011 r. Nr 101, s. 1.

¹⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2011 r. Nr 101, s. 1).

stanowi ono przestępstwo handlu ludźmi, nawet jeśli nie posłużono się żadnym ze środków wymienionych w ust. 1.”¹⁵.

Formy handlu ludźmi

Formy handlu ludźmi można zidentyfikować na podstawie Raportu dotyczącego handlu ludźmi z 2022 roku stworzonego przez Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNDOC)¹⁶. Zgodnie z zawartymi w tym raporcie danymi z 2020 roku wśród wykrytych ofiar procederu handlu ludźmi zidentyfikowano ofiary: wykorzystywania seksualnego (38,8%), pracy przymusowej (38,7%), wykorzystywane jednocześnie w więcej niż jednym celu (10,3%), zmuszane do popełniania przestępstw (10,2%), zmuszane do zawarcia związku małżeńskiego (0,9%), zmuszane do żebrania (0,7%), nielegalne adopcje (0,3%) oraz handel organami ludzkimi (0,2%)¹⁷. W obrębie formy handlu ludźmi jaką jest praca przymusowa ofiary zostały zidentyfikowane w sektorach takich jak: rolnictwo (29%), rybołówstwo (28%), praca domowa (10%), usługi sprzątania, handel uliczny, budownictwo, przemysł rozrywkowy, górnictwo i przemysł tekstylny¹⁸.

Według E. Olszewskiej można natomiast wyróżnić poniższy katalog sposobów wykorzystywania ofiar handlu ludźmi: komercyjna i niekomercyjna eksploatacja seksualna; przymusowe małżeństwo (np. za długi); prostytutcja i pornografia dziecięca; praca przymusowa lub przymusowe usługi; zmuszanie do popełniania przestępstw; zmuszanie do żebrania; przymusowy udział w konfliktach zbrojnych; eksploatacja o charakterze niewolniczym oraz praktyki zbliżone do niewolnictwa; usuwanie narządów i tkanek na potrzeby handlowe; przymusowe wykorzystanie kobiety jako surogatki w procesie prokreacji; naruszenie praw dziecka poprzez złamanie przepisów dotyczących adopcji oraz zmuszanie do innych zachowań, które są poważnymi naruszeniami praw człowieka¹⁹.

W latach 2006 – 2020 zmniejszyła się liczebność ofiar handlu ludźmi werbowanych w celach wykorzystywania seksualnego (z 79% do 39%), ale zwiększyła się liczba ofiar zmuszanych do pracy (z 18% do 39%) oraz wyzyskiwanych w innych celach (z 3% do 22%)²⁰. Powyższe dane pokazują kierunek, w którym zmierzają handlarze ludźmi. Podążają oni za popytem – poszukiwani są na dużą skalę w wielu krajach pracownicy, czy to na stałe czy do

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ United Nations publication, Sales no.: E.23.IV.1.

¹⁷ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. XIV.

¹⁸ *Ibidem*, s. 37.

¹⁹ E. Olszewska, *Wiktymologiczne aspekty handlu kobietami*, Zeszyty naukowe WSOWL nr 3 (173) 2014, s. 154.

²⁰ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, s. 36.

pracy tymczasowej, zatem pojawia się okazja dla handlarzy ludźmi, którym zależy tylko i wyłącznie na zysku. Zatem coraz więcej ofiar jest wykorzystywanych do pracy przymusowej.

Mimo iż teoretycznie wydawać by się mogło, że w zdecydowanej większości państw regulacje kwestie związane z prawem pracy, kontrolami pracowników i miejsc pracy są lepsze jakościowo i nie zawierają tylu luk jak te dotyczące działań podejmowanych w celu zwalczania nielegalnej prostytucji, to powyższe dane pokazują, że tak nie jest.

Charakterystyka ofiar i sprawców

Zdecydowana większość handlarzy ludźmi ma możliwość wielokrotnego sprzedawania ofiar – w celu pracy przymusowej, wykorzystywania seksualnego, w celach pornograficznych²¹. Wyjątkami są ofiary sprzedawane w celu usunięcia organów czy dzieci sprzedawane do adopcji²². Można je bowiem sprzedać tylko raz. Możliwość wielokrotnej sprzedaży jednej ofiary handlu ludźmi sprawia, że sprawcy w celu maksymalizacji zysków tworzą dobrze zorganizowane grupy przestępcze, które działają na dużą skalę.

Powyższe założenia znajdują odzwierciedlenie w danych dotyczących podmiotów pociąganych do odpowiedzialności za przestępstwo handlu ludźmi. 46% stanowią bowiem zorganizowane grupy przestępcze funkcjonujące na kształt i podobieństwo przedsiębiorstw, 23% to zorganizowane grupy powiązane z władzami państwowymi (*governance-type of organized groups*), 21% to oportunistyczni wspólnicy handlarzy ludźmi, a 10% stanowią osoby zajmujące się tym procederem samodzielnie²³. Zatem zdecydowana większość, bo aż 69% sprawców tworzy zorganizowane grupy przestępcze w celu handlowania ludźmi. Osoby te dysponują zasobami finansowymi pochodzącymi z przestępstw, co umożliwia im tworzenie międzynarodowych szlaków przemytu na długich dystansach²⁴. Ponadto handlarze ludźmi odnoszą sukces, ponieważ prowadzą współpracę międzynarodową w zakresie popełniania tego przestępstwa²⁵.

Co więcej, wzrasta wyrachowanie sprawców, którzy łączą w okrutny sposób różne formy wykorzystywania jednej ofiary²⁶. W porównaniu do 2017 roku w roku 2020 nastąpił również spadek liczby skazań sprawców handlu ludźmi aż o 44%²⁷, co przekłada się na większą

²¹ L. Shelley, *Human Trafficking: A Global Perspective*, Cambridge 2010, s. 87.

²² *Ibidem*.

²³ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. 49.

²⁴ L. Shelley, *op. cit.*, s.110.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. 141.

²⁷ *Ibidem*, s. 64.

liczbę ofiar przemycanych do większej liczby miejsc docelowych, gdyż sprawcy czują się bezkarni.

Raport Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości z 2020 roku wykazał ponadto, że sprawcy przestępstwa handlu ludźmi namierzają i wykorzystują: osoby w trudnej sytuacji ekonomicznej (czynnik ten pojawił się w 51% spraw sądowych przeanalizowanych na potrzeby Raportu), dzieci pochodzące z rodzin dysfunkcyjnych (20%); osoby, z którymi są w relacjach intymnych (13%); osoby z zaburzeniami psychicznymi, zaburzeniami w zachowaniu i zaburzeniami neurologicznymi (10%); osoby o statusie imigranta (10%); dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej (9%); osoby z ograniczonym wykształceniem lub ograniczoną znajomością języka obcego (6%) oraz osoby z niepełnosprawnością ruchową (3%)²⁸.

W Raporcie Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości z 2022 roku opisany został również profil ofiar handlu ludźmi. Zgodnie z danymi na rok 2020 większość ofiar stanowiły kobiety (42%), 23% stanowili mężczyźni, 18% dziewczęta, a 17% chłopcy²⁹. Jest to zestawienie globalne, natomiast regionalnie wskaźniki te różnią się w zależności od kontynentu. Ponadto na przestrzeni lat 2004-2020 zauważalny jest spadek liczebności ofiar będących kobietami (z 74% na 42%) na rzecz znacznego wzrostu liczby ofiar będących dziećmi (w przypadku chłopców z 3% na 17%, w przypadku dziewcząt z 10% na 18%)³⁰.

Jeżeli chodzi o formy wyzysku, to 64% kobiet i 27% dziewcząt padających ofiarami handlu ludźmi jest pozyskiwana w celu wykorzystywania seksualnego (w celu pracy przymusowej jest to 27% i 5%), natomiast wśród mężczyzn i chłopców dominuje werbowanie ofiar w celu wykorzystywania do pracy przymusowej - odpowiednio 56% i 12% (w celu wykorzystywania seksualnego jest to 4% i 5%)³¹.

Powyższe dane są alarmujące, ponieważ pokazują, iż dzieci, które stanowią grupę osób najbezbronniejszych i istotnie narażonych na ryzyko bycia ofiarą handlu ludźmi, nie są chronione we właściwy sposób. Mimo wdrażania wielu programów ochrony ofiar, strategii walki z przestępczością związaną z handlem ludźmi z roku na rok zwiększa się ich liczebność wśród ofiar tego przestępstwa.

²⁸ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, s. 9.

²⁹ UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. 25.

³⁰ *Ibidem*, s. 25.

³¹ *Ibidem*, s. 35-36.

Skala przestępstwa

W celu zobrazowania ogólnej skali przestępczości związanej z handlem ludźmi przydatny jest ponownie Raport Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości z 2022 roku, który przedstawia w tym zakresie szereg danych pochodzących ze 141 krajów (których mieszkańcy stanowią 95% populacji światowej), zgodnie z którymi w latach 2003 – 2021 wykrytych zostało ponad 450 000 osób, które padły ofiarami handlu ludźmi³².

Skalę handlu ludźmi obrazuje również Globalny Indeks Przestępczości Zorganizowanej z 2021 roku. Zawarte w nim analizy danych dotyczących przestępczości zorganizowanej pokazują, że na każdym z kontynentów większość zorganizowanych grup przestępczych stanowią grupy zajmujące się właśnie handlem ludźmi³³. A podmiotami dominującymi w kwestii ułatwiania działalności nielegalnym grupom zajmujących się przestępczością zorganizowaną są jednostki należące do struktur państwowych (*state actors*)³⁴. Z powyższych faktów można wnioskować, iż przestępstwo handlu ludźmi stanowi najbardziej dochodową formę międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Przestępcy nie boją się ryzyka związanego ze swoją nielegalną działalnością, co dowodzi, że regulacje prawne i systemy zwalczania tego przestępstwa są nieefektywne.

Dane w tym zakresie zawiera także Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z 2020 roku dotyczące postępów w zwalczaniu handlu ludźmi, wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar³⁵. W Sprawozdaniu podkreślone zostało, iż handel ludźmi stanowi bardzo dochodową działalność przestępczą. Przynosi on bowiem łączne roczne zyski w wysokości około 29,4 miliardów Euro, powodując przy tym ponoszenie przez państwa na obszarze Unii Europejskiej kosztów rocznych w wysokości 2,7 miliardów Euro w związku z walką z tym przestępstwem³⁶.

Ponadto Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol) ostrzega, że w następstwie pogorszenia koniunktury gospodarczej i wynikającego stąd bezrobocia istnieje duże prawdopodobieństwo nasilenia się problemu handlu ludźmi, należy się też spodziewać wzrostu popytu na handel ludźmi w celu wyzysku pracowników lub

³² *Ibidem*, s. 10.

³³ Global Organized Crime Index 2021, s. 15.

³⁴ *Ibidem*, s.17.

³⁵ SWD/2020/226 final.

³⁶ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady - Trzecie sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2020) wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar, s. 1.

wykorzystywania seksualnego³⁷. Oprócz tradycyjnych obszarów wykorzystywania (prostytycja, żebractwo i kradzieże, sektor włókienniczy i rolny) problem handlu ludźmi w coraz większym stopniu dotyczy takich sektorów, jak budownictwo, turystyka, gastronomia oraz usługi opiekuńcze i pomoc domowa.”³⁸ Powyższe przewidywania Europolu również pokazują, jak wszechobecnym przestępstwem jest handel ludźmi. Dotyczy on bowiem wielu sektorów gospodarki i w dalszym ciągu jego skala się powiększa.

Wzrost liczebności ofiar handlu ludźmi jest zauważalny już teraz. Z danych przedstawionych przez państwa członkowskie Unii Europejskiej za lata 2017 i 2018 wynika bowiem, iż nastąpił wzrost liczby ofiar z 13 461 w latach 2015 i 2016 na 14 145, jednocześnie trafnie spostrzeżono, iż prawdopodobnie liczba ofiar jest w rzeczywistości znacznie wyższa niż wynika to z dostępnych danych, ponieważ wiele ofiar pozostaje niewykrytych³⁹.

W sprawozdaniu podkreślono również, że „Siatki handlu ludźmi działają coraz bardziej profesjonalnie i umiejętnie. Zorganizowane grupy przestępcze zajmujące się handlem ludźmi tworzą dobrze zorganizowane siatki przestępcze, działają na skalę międzynarodową, a w niektórych przypadkach wspólnie z szeregiem transgranicznych pośredników i wyspecjalizowanych grup.”⁴⁰

Ponadto zauważono, że bezkarność sprawców na terenie Unii Europejskiej dalej się utrzymuje, a liczba postępowań karnych i wyroków skazujących dotyczących handlu ludźmi pozostaje niska - jest to szczególnie niepokojące zważywszy na fakt, iż 70% skazanych handlarzy ludźmi to obywatele Unii Europejskiej⁴¹.

Pomimo stosunkowo wielu źródeł danych dotyczących liczby ofiar handlu ludźmi należy zauważyć, iż skalę tego przestępstwa można porównać do góry lodowej⁴². Oficjalne statystyki ukazują bowiem tylko częściowo rozmiar tego procederu. Widoczny czubek góry lodowej stanowią przypadki zakończone prawomocnym wyrokiem, przypadki, które znalazły swój finał w sądzie, ale sprawców z różnych powodów nie skazano oraz śledztwa prowadzone przez policję lub prokuraturę niezakończone sporządzeniem aktu oskarżenia⁴³. Natomiast tę o wiele większą część góry lodowej znajdującą się pod wodą, a więc niewidoczną stanowią:

³⁷ Europol, *Beyond the pandemic – How Covid-19 will shape the serious and organized crime landscape in the EU*, 2020, s. 11.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady - Trzecie sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2020) wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar, s. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 4.

⁴¹ *Ibidem*, s. 13.

⁴² I. Dawid-Olczyk. A. Dośpiał (red.), *Handel ludźmi: informacje o zjawisku 2004*, Łódź 2004, s. 10.

⁴³ *Ibidem*.

osoby, które uciekły i nigdy nie ujawniły faktu bycia ofiarami handlu ludźmi, osoby, które pogodziły się ze swym losem i poddały się wykorzystywaniu przez handlarzy ludźmi, osoby, które deportowano nie dając im szansy zaznawać oraz osoby, które w wyniku tego przestępstwa straciły życie⁴⁴.

Strategie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi

W związku z powyższym konieczne jest podjęcie działań w celu przeciwdziałania tego rodzaju przestępczości. W pierwszej kolejności należy stworzyć bardziej efektywne programy ochrony ofiar i świadków oraz zacieśnić współpracę organów państwowych i organizacji pozarządowych⁴⁵. Współpraca powinna mieć miejsce na tylko na szczeblu krajowym, ale także regionalnym i międzynarodowym.

Ponadto istotne jest zidentyfikowanie sektorów gospodarki, w których handel ludźmi się odbywa i regularne kontrolowanie działających w nich podmiotów, a także zachęcanie prywatnych przedsiębiorców do współpracowania z organami państwowymi w celu zwalczania tego przestępstwa, przy jednoczesnym skonstruowaniu przepisów prawnych tak, by przewidywały one dla sprawców przestępstwa handlu ludźmi zarówno sankcje karne, jak i ekonomiczne⁴⁶.

Bardzo duże znaczenie ma również dzielenie się informacjami i bazami danych między jednostkami zajmującymi się wykrywaniem i zwalczaniem przestępstw prania pieniędzy a tymi odpowiedzialnymi za walkę z handlem ludźmi – umożliwi to odcięcie finansowania i zajęcie środków należących do podmiotów zajmujących się tym przestępstwem⁴⁷. Takie działania spowodują, że przestępcy nie będą mogli działać, ponieważ nie będą mieli zasobów finansowych.

Konieczna jest także: walka z ubóstwem w grupach społecznych, których członkowie są szczególnie narażeni na stanie się ofiarami handlu ludźmi oraz eliminowanie czynników takich jak dyskryminacja ze względu na płeć, status prawny (szczególnie istotny wśród cudzoziemców) czy też nierówności etniczne⁴⁸. Istotne jest również zapewnienie ofiarom handlu ludźmi uniknięcia odpowiedzialności karnej za przestępstwa, które popełniły w skutek

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Council of Europe - Economic Crime Division, Programme against Corruption and Organised Crime in South-eastern Europe (PACO). Project PACO Networking, *Trafficking in human beings and corruption*, 2002, s. 14.

⁴⁶ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, s. 18.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 44.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 19.

bycia wykorzystywanymi przez handlarzy ludźmi⁴⁹. Dzięki temu nie będą się one obawiały ani zgłaszania tych przestępstw organom ścigania, ani późniejszego zeznawania przez sądem.

Podsumowanie

Eliminowanie handlu ludźmi jest niezmiernie istotnym obszarem współpracy międzynarodowej, któremu państwa i organizacje międzynarodowe takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska czy też Rada Europy powinny poświęcić wiele uwagi. Obserwujemy bowiem nieustanny wzrost liczby ofiar handlu ludźmi, przy jednoczesnym wzroście ofiar będących dziećmi, co jest szczególnie alarmujące. Co prawda mniej ofiar jest pozyskiwanych w celach wykorzystywania seksualnego, ale coraz więcej jest przymuszanych do pracy.

Ponadto na każdym z kontynentów większość zorganizowanych grup przestępczych stanowią grupy zajmujące się właśnie handlem ludźmi. W obrębie samych sprawców przestępstwa handlu ludźmi 69% z nich tworzy zorganizowane grupy przestępcze do celów działalności przestępczej. Działają oni w sposób bardzo dobrze zorganizowany, co umożliwia im działanie na dużą skalę. Namierzają oni i wykorzystują przede wszystkim osoby w trudnej sytuacji ekonomicznej i dzieci. Handel ludźmi jest dla nich w dalszym ciągu wysoce dochodowym i mało ryzykownym źródłem zarobku. Co więcej, 41% ofiar ratuje się samodzielnie z rąk oprawców, a tylko 28% jest ratowanych w wyniku działań odpowiednich organów ścigania⁵⁰.

Powyższe fakty niewątpliwie dowodzą nieefektywności: regulacji prawnych penalizujących handel ludźmi, działań podejmowanych w celu jego zwalczania oraz mechanizmów zapobiegania i karania sprawców tego typu przestępstw. W związku z powyższym zarówno państwa, jak i organizacje międzynarodowe powinny podjąć zdecydowane kroki w zakresie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi, polegające w szczególności na ochronie grup społecznych, których członkowie są szczególnie narażeni na stanie się ofiarą tego przestępstwa, a także prowadzić zakrojoną na szeroką skalę współpracę międzynarodową w zakresie wykrywania i karania sprawców handlu ludźmi.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. VI.

Bibliografia

Council of Europe - Economic Crime Division, Programme against Corruption and Organised Crime in South-eastern Europe (PACO). Project PACO Networking, *Trafficking in human beings and corruption*, 2002, [https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/297%20Trafficking%20and%20Corruption%20\(PACO\).pdf](https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/297%20Trafficking%20and%20Corruption%20(PACO).pdf) [dostęp: 14.12.2023].

Dawid-Olczyk I., Dośpiał A. (red.), *Handel ludźmi: informacje o zjawisku 2004*, Łódź 2004.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar (Dz. U. UE. L. z 2011 r. Nr 101, s. 1).

Europol, *Beyond the pandemic – How Covid-19 will shape the serious and organized crime landscape in the EU*, 2020.

Gallagher A., *The International Law of Human Trafficking*, Cambridge 2010.

Global Organized Crime Index 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/09/GITOC-Global-Organized-Crime-Index-2021.pdf> [dostęp: 14.12.2023]

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 roku (2007/C 303/01, Dz.U.UE C z dnia 14 grudnia 2007 r.).

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku (Dz.U. 2009 nr 20 poz. 107).

Lasocik Z., *Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka – wyzwania dla kryminologii*, [w:] Ostrihanska Z. (red.), *Archiwum Kryminologii*, T. XXVIII 2005-2006, Warszawa 2007.

Międzynarodowa Konwencja dotycząca handlu żywym towarem z dnia 4 maja 1910 roku (Dz.U. z 1922 r. nr 87 poz. 783).

Olszewska E., *Wiktymologiczne aspekty handlu kobietami*, Zeszyty naukowe WSOWL nr 3 (173) 2014.

Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 roku (Dz.U. z 2005 r. nr 18 poz. 160).

Shelley L., *Human Trafficking: A Global Perspective*, Cambridge 2010.

Sobczak W., *Art. 5*, [w:] A. Wróbel (red.) *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2020.

Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z 2020 roku dotyczące postępów w zwalczaniu handlu ludźmi, wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar (SWD/2020/226 final).

United Nations Office on Drugs and Crime, *Global Report on Trafficking in Persons 2020* (United Nations publication, Sales No. E.20.IV.3) https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf [dostęp: 14.12.2023].

United Nations Office on Drugs and Crime, *Global Report on Trafficking in Persons 2022* (United Nations publication, Sales no.: E.23.IV.1.) https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2022/GLOTiP_2022_web.pdf [dostęp: 14.12.2023].

United Nations Office on Drugs and Crime, *Model Law against Trafficking in Persons 2009*, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/UNODC_Model_Law_on_Trafficking_in_Persons.pdf [dostęp: 14.12.2023].

ABSTRAKT

Handel ludźmi stanowi naruszenie fundamentalnych praw i wolności człowieka, takich jak prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego. Stanowi proceder, który osiąga coraz większą skalę, mimo obowiązywania od wielu lat licznych aktów prawa międzynarodowego penalizujących ten czyn, a także wdrażanych różnego rodzaju strategii zwalczania tego przestępstwa. Przedmiotem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza pojęcia, form i skali problemu, jakim jest międzynarodowa przestępczość zorganizowana pod postacią handlu ludźmi, a także omówienie strategii zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, prawo międzynarodowe, przestępczość zorganizowana.